

УДК: 167.1.89

АКСІОПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ДІАЛОГУ

В. Л. Бондарєв

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Дорошенка, 18;
тел. 0973258731; e-mail: bondarevvl@ukr.net*

У статті здійснено спробу теоретичного обґрунтування аксіопсихологічної моделі дослідницького діалогу як особливого випадку інтерсуб'єктної взаємодії з рефлексивним ставленням до поточного процесу та когнітивною структурою усвідомлення в системі «Я – Ти» – «Ми – Універсум». З'ясовано, що елементарна конструктивна критика ініціює інтерпретацію, породжена в ній рефлексія проявляється тлумаченням, яке оформлює механізм розуміння і виводить партнерів за межі наявного знання, змінюючи суб'єктні характеристики учасників діалогу.

Ключові слова: діалог, аксіопсихологія, телеологія, інтерсуб'єктивність, критика, інтерпретація, тлумачення, розуміння, трансценденція, інтегральна суб'єктність.

Сучасний етап розвитку психологічної науки, що відповідає запитам постнекласичної раціональності, характеризується інтенсивним розширенням кола інтересів, диференціацією наукових пошуків як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Продуктивне розгортання сучасного наукового дискурсу потребує, на нашу думку, сильнішої міждисциплінарної взаємодії та структурування виокремлених аспектів. Зазначене уможлиблюється завдяки явищу телеологічності, що ієрархізує ціннісно-сміслову свідомість (дослідника) й підпорядковує собі зміст і форму наукових пошуків у прикладних царинах психології. Аксіопсихологічна феноменологія й персонологія, презентована дослідженнями наукової школи З. С. Карпенко, вбачається тут конгруентною вирішенню назрілих методологічних, теоретичних, прикладних і практичних проблем. Центральний аксіопсихологічний принцип інтегральної суб'єктності є засобом виявлення ціннісних атрибутів особистості, а універсальним психологічним механізмом аксіогенезу вважається діалог.

Зробімо припущення, що *проблема* діалогу в аксіопсихологічному контексті розв'язується у потужному розгортанні телеологічно детермінованої невизначеності (формально) через безмежно варіативний «фільтр» індивідуальності в ціннісному спектрі суб'єктності, що реалізується у взаємній співвіднесеності особистісних смислів на різних рівнях аксіосфери людини, чим досягається онтизація конкретної особистісної голограми у певному змістовому діапазоні: крізь Данте, наприклад, до Святого писання, від «Повної книги з Демонолатрії» у спонтанній «мозаїці душі» (К.Г. Юнг). Подібні мислесхеми операціоналізуються за-

звичай у полі абстрактних наук «про дух» (і про духовність), що спонукає студії природи прагнення і зумовлює повсякчасну гуманітарно-психологічну проектувальну *актуальність* дослідження проблеми. В зазначеній царині вибудовуються концепції видатних учених, починаючи від Сократа й Аристотеля, від Діонісійського й Аполонівського впливу до філософів і психологів екзистенціально-гуманістичної традиції й апологетів науково-технічного прогресу, або ж до містичної духовної практики чи віртуальної побудови семантичного всесвіту.

Дослідницький діалог, є особливим випадком міжособистісного (а також внутрішньоособистісного) спілкування, неодмінною атрибутивною рисою якого виступає наявність певного рефлексивного ставлення до процесу взаємодії та когнітивної структури усвідомлення в системі «Я – Ти» з синтетичною реалізацією у проектуванні (не виключено ноуменальному) «Ми – Універсум», і виступає у якості *об'єкта* даного дослідження. Звернімо увагу на те, що будь-який психічний момент завжди є сповненим (духовної) потенційності. “Отже, суб'єкт будь-якого рівня розвитку є віртуальним суб'єктом, що впливає з принципово неусувної екзистенціальної необхідності вибору і ціннісного самовизначення через реалізацію духовної свободи особистості” [4, с.116].

“Потребують зіставлення та глибшого аналізу різноманітні типи діалогів – «горизонтальні» і «вертикальні», аксіальні («осьові») – зорієнтовані на передачу повідомлення строго визначеним одиничним приймачам) і ретральні («мережеві»), прямі й опосередковані, синхронні й діахронні і т. ін. ... Особливий характер має творчий діалог” [3, с.23]. Дослідницький діалог, виступаючи піком інтерсуб'єктивності, розкриває когнітивні потенції партнерів з максимальною результативністю для індивідуальності, створюючи насичену кольорами ціннісно-рефлексивну картину буття. З огляду на його апріорну ізоморфність, такий діалог розгортатиметься в будь-якій ситуації в доцільно вмотивованому вигляді: науковий діалог, діалог в освітньо-виховному процесі, психотерапевтичний діалог, міжособистісне спілкування (в сім'ї, на виробництві, у професійній спільноті й т. п.), дипломатична й політична взаємодія, діалог автора твору з його уявним реципієнтом, діалог культур, міжконфесійний діалог. Названі види дослідницького діалогу є перспективними аспектами евристичних екзерсисів зазначеної тематики. У більш вузькому розумінні дослідницький діалог трактується як бесіда, що розкриває проблему за допомогою діалектики у специфічній формі людської взаємодії, а осягнення його смислової логіки свідчить про отримання значущих результатів гуманітарного дослідження.

У даній розвідці здійснено спробу (*мета*) побудувати аксіопсихологічну модель розгортання дослідницького діалогу в науковій діяльності. Для отримання достовірної картини релевантними вбачаються *методи* науково-методологічної рефлексії, теоретичного й історико-біографічного аналізу, аксіопсихологічної герменевтики, методи теоретичного моделювання і вжиткового проектування, структурно-цілісна ампліфікація.

Факти дослідження наукової комунікації пов'язані в історії з намаганням інтенсифікувати дослідницьку діяльність, що вело до отримання результатів вагомого методологічного значення. Зазначається, що "... продукти інтелектуальної діяльності володіють сакральністю особливого роду, відрізняються від повсякденних сакральних об'єктів, якими також пронизане повсякденне життя і які скріплюють особисті дружні стосунки, відносини власності і структури влади" [5, с. 66]. І далі: "конфліктна теорія інтелектуального життя підкреслює значення протистояння як генератора творчості" [5, с.239].

Тож критика виступає тут пристрасною оцінкою відносно-суб'єктної іпостасі дослідника з предиспозицією «передчуваю» в спектрі його диспозиційно-мотиваційних утворень і здатності інтуїтивного вчужання в контекст пізнавальної задачі. З одного боку, "наукова критика – іманентна цінність науки, необхідна умова й найважливіший метод її вдосконалення і розвитку, один із обов'язків будь-якого вченого у ставленні до будь-якого фрагмента наукового знання, у тому числі до власних концептуальних побудов і поглядів" [6, с.131-132]. З іншого, зауважується, що "критика може бути двох видів – позитивною, тобто конструктивною, що приносить користь, і негативною, тобто руйнівною, такою, що шкодить" [1, с.15]. Зазначається, що неконструктивна критика шкодить обом сторонам, а також усій справі. Хотілося б додати, що негативна критика не може забезпечувати чийсь перевагу, а тим більше індивідуалізацію внаслідок створення нею нездоланної прірви між ситуацією та її розумінням.

На думку цитованого тут автора, руйнівна критика забезпечується загальним песимізмом, ідеться також про те, що постійне "очікування (вимагання – В.Б.) досконалості може стати причиною зникнення багатьох гарних сторін" [1, с.16]. "Утворюється замкнене коло: критика породжує стрес, а той призводить до помилок. Людина, яка робить багато помилок, отримує більше негативних оцінок ... у випадку озлобленості людини, яку критикують, діалог із нею порушується" [1, с.17]. Людина, що критикує, відчиняє двері для критики у відповідь, стає причиною розростання наклепів і чуток, що в результаті шкодить духу колективізму ... позитивна критика (натомість – В.Б.) виконує роль дзеркала, у якому ми бачимо самих себе, свої помилки і виправляємо їх" [1, с.19]. "Основа наукової критики – сумнів у безумовній істинності й остаточній обґрунтованості будь-якого елемента наукового знання (в тому числі наукової критики – В.Б.), а тим більше загальнонаукового" [6, с.132].

Ригідна фіксація на критиці іншого породжує уявлення про себе як того, що володіє більшими знаннями й уміннями. Така ситуація призводить до особистісної стагнації і деградації суб'єкта пізнання. Це ж особливо стосується тих, хто критикою намагається приховати власні недоліки. "Міра «критичності» не може бути заданою апріорно ані загалом, ані для кожного конкретного випадку. Вона виробляється в процесі конкретних наукових комунікацій членів наукового співтовариства на основі здорового глузду й наукового консенсусу" [6, с.132].

У випадку, коли критика є конструктивною, з'являється мотиваційна готовність до інтеріоризації позиції партнера, перекладу змісту з його «мови» власною «мовою». Використаємо традиційний в такому випадку термін «інтерпретація».

Інтерпретація є певною операцією привласнення позиції іншого і перетворення його змісту засобами власної семантики на більш-менш прояснений «пейзаж». На перетині критики й інтерпретації зароджується емпатія як основна умова наступного тлумачення і розуміння. Водночас, інтерпретація є реальним показником зацікавленості в діалогічній ситуації і можливістю її подальшого прогнозування з прагматичних позицій. Тож діалог у науковій сфері на стадії інтерпретації своєю термінологічною насиченістю може забезпечувати фільтр, який визначатиме перспективу продовження взаємодії. Операціонально інтерпретація виступає критикою, як і подальше тлумачення, але останнє існує вже на індуктивному рівні і відрізняється від першої технологічністю, предметністю, перекладом «для себе», своєю «мовою», тобто є надситуативною активністю (В.А. Петровський), зародком об'єктивації, площиною розгортання монооб'єкта як дослідника, що викристалізовує власне бачення проблеми.

Наступний етап дослідницького діалогу знаменується оформленням тлумачення, або трактуванням (терміни певною мірою умовні і можуть вживатися в іншому порядку, не порушуючи при цьому аксіологічної логіки міркувань) як розгортанням критики й інтерпретації у відповідності до моральних цінностей і гармонізації міжособистісних стосунків. Тут вперше з'являється метафора, що “дозволяє проникнути у світ внутрішніх опозицій – різноманітних суб'єктних протистоянь у межах інтегральної суб'єктності ... як системного духовного організму” [4, с.165-166].

“Отримання протилежною стороною користі з нашої критики більшою мірою залежить від наших намірів (трансцендентна тенденція – В.Б.), які слід давати відчуті через використовувану нами мову і підхід до предмета. Наша манера і стиль дуже важливі... Для об'єктивної критики необхідно здійснювати оцінку у відповідності до критеріїв і стандартів” [1, с.17]. “Способи наукової критики – аналіз продуктів наукової діяльності на їх відповідність прийнятим стандартам, ідеалам і нормам наукової діяльності, аналіз власне стандартів з точки зору їх універсальності, ефективності й корисності” [6, с.132]. Тлумачення ж, на нашу думку, функціонує в системі ритуалів взаємодії (Дюркгейм, Гоффман).

Трактування як засіб аксіологічного узгодження проблемного змісту в науковій комунікації не завершує дослідницький діалог у зв'язку з тим, що здатне лише співвіднести точки зору і гармонізувати наявну кон'юнктуру, але не вивести за рамки даності, максимально індивідуалізувати (тобто є площиною лише поліоб'єкта). Таку функцію, на наш погляд, виконує механізм розуміння (активно-діалогічного розуміння, за М.М. Бахтінім), якому безпосередньо передують кульмінація критики.

“Розуміння – головна пізнавальна операція гуманітарних наук, яка виходить з того, що будь-який матеріалізований продукт людської діяльності розглядається як такий, що втілює в собі певний задум, мету його творця; у такому випадку «зрозуміти щось» – означає проникнути в смисл виробленої людиною, відповісти на питання «навіщо?», «для чого?» воно зроблено, яку функцію виконує, яку реалізовує в собі цінність і т. ін.” [7, с.527-528]. Розуміння, охоплюючи структуру цілого, остаточно вказує на його доцільність, і являє собою певний досяжний пізнавальний горизонт суб’єкта наукового трансцендування. Цей механізм забезпечується максимально реалізованою емпатією як вершиною ідентифікації. Розуміння, на нашу думку, є завжди обопільним, без взаєморозуміння подальше пізнання видається маловірогідним.

Трансценденція в дослідницькому діалозі являє собою мету пізнання наукової проблеми і виводить його на новий щабель критики (самокритики), яка починається з оцінки результатів пізнавальної діяльності, розвиваючи продуктивний діалог. Принагідно хотілося б нагадати, що в основі почуття гумору лежить саме критичність мислення з його здатністю до трансценденції.

За умов наявності допитливої самосвідомості «Ми» уможливується конструктивна діалогічна динаміка в діапазоні: прийняття аргументів опонента як вихід за межі критикування – любов до істини як інтеріоризація фахової суб’єктності іншого – сподівання на конструктивну співпрацю як реалізація доброзичливості й ціннісного морального переживання – несподіваність як захоплююче відкриття індивідуального творчого внеску – безмежність як переживання наближення до абсолюту і прояв трансцендентальної духовної здатності.

В історичному поступі психологічної науки і практики реалізується можливість вплітання всіх компонентів (рівнів, типів, структур тощо) будь-якої персонологічної системи в рефлексування, що, на наш погляд, веде до позачасовопросторового постання у дослідницькому діалозі істини: наприклад, синкретично демонізована вульгарність в конкретній ситуації діалектично спростовується і продукується нове інваріантне знання, що існує всюди-і-завжди. Так, показовим у цьому плані нам видається діалог представників різних шкіл практичної психології, що може синтезувати найоптимальніше для персонального розвитку, створюючи, таким чином, умови для досягнення мети дослідницького діалогу.

Звичайно, самосвідомість захищена від перманентної флуктуації певним самісним ототожненням, і динаміка у такому випадку задається конфліктом останньої й дисбалансним тяжінням, оформлюючись, унаслідок, в потужний струмінь беззаперечної автентичності (позавизначення, що виростає з ризому). Тобто, дослідницький діалог в контексті функціонування самосвідомості вбачається обумовленим конфліктом самосвідомісної динаміки, що є умовою ініціювання відкриття нового в собі.

Аналізуючи проблему діалогу, узгоджуємо свої міркування з думкою відомого філософа – теоретика мистецтва. Так, М. М. Бахтін зазначає: “Передбачуваний контекст майбутнього: відчуття, що я роблю но-

вий крок (зсунувся з місця)” [2, с.429]. Ця теза відповідає телеологічності аксіопсихологічного способу міркувань. Далі автор надає карту розгортання діалогу: “Етапи діалогічного розуміння: вихідна точка – даний текст, рух назад – минулі контексти, рух вперед – передбачення (й початок майбутнього контексту)... Діалектика народилася з діалогу, щоб знову повернутися до діалогу на вищому рівні (діалогу *особистостей*)... Питання і відповідь не є логічними відношеннями (категоріями) ... будь-яка відповідь породжує нове питання. Питання і відповідь передбачають взаємну позазнаходжуваність. Якщо відповідь не породжує із себе нового запитання, вона випадає з діалогу і входить в системне пізнання, за сутністю безособове” [2, с.429-432]. Таким чином, з огляду на інтегральність психічного, яка дозволяє вбачати в ситуативних позиціях прояви загальної тенденції, як і навпаки – в суб’єктивному образі усвідомлювати (семантичний) рівень особистості, висновується певна ізоморфність сфер критики, тлумачення і трансценденції у психотехніці процесів інтерпретації та розуміння.

У практиці застосування психотехнічних напрацювань, розроблених аксіопсихологією традицією відповідно до проблеми дослідницького діалогу, таких, як виявлення екзистенційних уявлень особи, експлікація ціннісних акцентуацій, рефлексивне інтерв’ю з визначення автентичності особистості, групова робота з аксіопсихологічної реконструкції цілісного хронотопу людини тощо (З. С. Карпенко), передбачається перспективний пошук метафоричних світів дослідницького діалогу в аксіопсихологічній проєкції: критичний світ впливу – інстинктивна активність, значеннєвий світ науки – обґрунтування, адаптоване до наявної панівної парадигми, смисловий – безкорисливий вибір моральної виправданої відповіді на проблемне питання, віртуальний – розширення обріїв феноменологічної рефлексії в нестандартному вирішенні проблеми – інтелектуально-вольова трансценденція проблеми в цілісний духовний Універсум. Викоремлення названих світів спонукатиме динаміку допитливості й розвитку в сфері пізнавально-дослідницької суб’єктності, а з іншого боку, збагатить науково-практичний досвід в сфері психологічної персонології.

Структурно-цілісна ампліфікація дослідницького діалогу приводить до наступних *висновків*. Елементарна критика ініціює інтерпретацію, що знаменує перехід до моносуб’єктної замученості в діалог. Породжена останнім рефлексія проявляється тлумаченням (трактуванням) у діалозі, що передбачає вихід за межі полісуб’єктності й оформлює механізм взаєморозуміння учасників діалогу як прояву їх метасуб’єктності. Доведена до автоматизму духовна здатність до ціннісно-цільового трансцендування розкривається пізнавальним інтенціям абсолютного суб’єкта. З кожним етапом діалог поглиблюється і розширюється, посилюються попередні механізми (починаючи з критики), продукуючи нові стимулює продуктивну науково-пізнавальну самореалізацію і змінюючи суб’єктні характеристики учасників діалогу. Такий рух може забезпечуватися особливими технологіями діагностичного і терапевтичного харак-

теру в індивідуальній і груповій формах, організовуючи і підтримуючи комунікативний науковий дискурс.

Література

1. Айдынлы Х. Психология критики / Х. Айдынлы // Новые грани. – 2005. – № 5. – С. 14-19.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. – М., 1986. – 445 с.
3. Воскобойников А.Э. Монолог о Диалоге и Понимании / А.Э.Воскобойников // Знание. Понимание. Умение. – 2006. – № 1. – С. 22-27.
4. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С.Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
5. Коллинз Р. Социология философий. Глобальная теория интеллектуального изменения / Р.Коллинз. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2002. – 1280 с.
6. Лебедев С.А. Философия науки: Словарь основных терминов / С.А.Лебедев. – М.: Академический проект, 2004. – 320 с.
7. Основы философии науки / [под ред. проф. С.А.Лебедева]. – М.: Академический проект, 2005. – 544 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2011 р.
Рекомендовано до друку докт. психол. наук, професором Карпенко З.С.*

THE RATIONALE OF THE AXIOPSYCHOLOGICAL MODEL OF THE RESEARCH DIALOGUE IN MODERN PERSONOLOGY

V. L. Bondarev

*PreCarpathian National University named Vasyl Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivs'k, st. Doroshenko, 18;
ph. 0973258731; e-mail: bondarevvl@ukr.net*

There is an attempt of theoretical construction of the axiopsychological model of the research dialogue as a special case of intersubjective interaction with reflexive attitude to the current process and awareness of cognitive structures in the “Me – You” – “We – Univers”. It was found that elementary constructive criticism provokes interpretation generated therein reflection treatment shows that the understanding mechanism prepares and prints partners beyond the existing, changing the subjective characteristics of participants in the dialogue.

Key words: *dialogue, axiopsychology, teleology, intersubjectivity, criticism, interpretation, treatment, understanding, transcendence, integral subjectivity.*